

УДК 811.161.2: 81'36-112

Стишов О.А.

ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВОРЕННЯ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ-КОМПОЗИТІВ

У МОВІ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

Статтю присвячено розглядові найбільш типових особливостей словотворення іменникових okazionalizmiv-kompozitiviv у мові українських мас-медіа кінця ХХ – початку ХХІ століть. Проаналізовано способи деривації названих одиниць – основоскладання, словоскладання, аббревіацію й телескопію.

Ключові слова: okazionalizm, kompozit, imennik, sposib slovotvorennya, derivatsiya, analogiya, skladnik.

Статья посвящена рассмотрению наиболее типичных особенностей словообразования сложных okazionalizmov-sushchestvitelnykh в языке украинских масс-медиа конца ХХ – начала ХХІ веков. Проанализированы способы деривации названных единиц – основосложение, словосложение, аббревиация и телескопия.

Ключевые слова: okazionalizm, kompozit, imya sushchestvitelnoye, sposob slovooobrazovaniya, derivatsiya, analogiya, komponent.

The article is devoted to the consideration of the most typical features of word formation of noun composite occasionalisms in the language of the Ukrainian mass media in the late ХХ - early ХХІ centuries. It has been analysed the means of derivation of above mentioned units such as stem compounding, composition, abbreviation and telescoping.

Keywords: occasionalism, composite, noun, a way of word formation, derivation, analogy, component.

Жива мова будь-якого народу постійно перебуває в русі, зазнає змін на всіх її рівнях, водночас зберігаючись у стані іманентної стабільності, цілісності. Це стосується й української мови як складної системи систем, що включає в себе і ядерні, і периферійні елементи. Серед останніх у ній вагоме місце в кінці ХХ – на початку ХХІ століть посідають індивідуально-авторські лексичні неологізми, або okazionalizmi. Засвідчено, що названі одиниці раніше домінували й були характерною ознакою художнього стилю, ідіостилістичних особливостей письменників. У публіцистичному й розмовно-побутовому функціональних різновидах української мови до 90-х років ХХ століття вони зустрічалися спорадично. Проте зібраний фактичний матеріал і ряд праць як українських, так і зарубіжних неологів переконливо засвідчив, що зазначені лексичні одиниці на межі тисячоліть значно активізувалися також і в мові засобів масової інформації. Це було зумовлено багатьма чинниками як екстра-, так і інтралінгвального характеру.

У сучасному мовознавстві переважають праці вчених, які досліджують різні аспекти авторських лексичних номінацій у мові письменників – словотвірний, лексико-семантичний, функціонально-стилістичний, ономасіологічний, лексикографічний тощо. Так, в останні десятиліття індивідуальні новотвори студіювали: В.Русанівський, С.Єрмоленко, В.Чабаненко, Г.Вокальчук, Н.Сологуб, Л.Ставицька, Г.Сюта, В.Герман, Т.Юрченко, О.Жижома, Н.Адах, Н. Гаврилюк, та ін. Варто акцентувати, що в

кінці ХХ – на початку ХХІ століть активізувалося вивчення okazіональних лексичних одиниць у мові публіцистичного стилю, особливо в мас-медіа. Це праці таких українців, як: Ж.Колоїз, Є.Карпіловська, О.Стишов, А.Нелюба, О.Сербенська, О.Семенюк, Т.Стасюк, С.Лук'яненко, Д.Дергач та ін. Солідні й різнопланові напрацювання лінгвістів у галузі авторських лексичних номінацій дають слушну підставу стверджувати, що в Україні остаточно сформовано окрему галузь неології, або інноватики, – okazіоналістику [1].

Засвідчено, що серед усіх названих вище аспектів саме словотвірний викликає найбільше зацікавлення лінгвістів, оскільки індивідуальні лексичні одиниці засвідчують ті значні потенційні можливості, закладені в системі словотвору української мови, дають змогу побачити асистемні інтенції креативної особистості – письменника, журналіста, політичного діяча, митця, навіть пересічного громадянина держави. Показово, що авторські новотвори певним чином здатні впливати на нормативну літературну деривацію – ідеться про словотвірні типи та моделі, форманти, специфічні особистості їх поєднання, а також про окремі okazіональні утворення, які з часом здатні стати кодифікованими словами. В україністиці тією чи тією мірою до проблеми деривації художніх композитів-okazіоналізмів у своїх дослідженнях зверталися О.Рудь, Г.Вокальчук, В.Грещук, О.Строкаль та ін. Складні авторські новотвори в мові сучасних мас-медіа, на жаль, українські лінгвісти розглядали лише побіжно. Зокрема цієї проблематики торкалися у своїх роботах Є.Карпіловська, О.Стишов, А.Нелюба, Г.Віняр, О.Турчак та ін. Тому закономірно **мета** нашої статті – аналіз найбільш типових особливостей словотворення іменникових okazіоналізмів-композитів у мові українських мас-медіа кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Матеріалом дослідження слугували понад 250 okazіональних іменникових одиниць, дібраних із україномовних програм і передач національного радіо й телебачення, газет, журналів.

Як уже було зазначено вище, предметом нашої уваги стали складні слова, утворені різними способами. Однак зібраний і опрацьований нами фактичний матеріал свідчить, що серед okazіональних субстантивів-композитів у мові ЗМІ окресленого вище часового зрізу істотно переважають одиниці, утворені морфологічним способом здебільшого за традиційними, тобто нормативними, словотворчими типами та моделями. Характерно, що при цьому використовують набір відомих словотвірних формантів – твірних основ та інтерфіксів. Отже, вони складають **першу групу**.

Характерно, що зібрані нові складні іменники утворено на основі чотирьох способів словотвору – основоскладання, словоскладання, яке об'єднує зрощення і юкстапозицію, аббревіації й телескопії.

Серед okazіональних субстантивів-композитів мови ЗМІ найбільш численними виявилися ті, що утворені переважно з вільних словосполучень та за аналогією внаслідок основоскладання (найчастіше із суфіксацією, зрідка – без неї). Загальновідомо, що розрізняють основоскладання чисте і

складно-суфіксальне. Основи поєднуються за допомогою інтерфіксів **о, е(є)**, які дослідники вважають однією з основних релевантних ознак таких складних одиниць.

Так, у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. у мові українських мас-медіа завдяки **чистому основоскладанню** постала досить значна частина одиниць, на зразок: *вареникоїд, кріслопад, словоцвіт, свинолюдина, бацькократія, літакомиття, світлорозум* тощо. Нерідко саме контекст сприяв кращому розумінню й увиразненню аналізованих авторських слів: *Для всіх свідомих українців та неупереджених людей інших національностей Шевченкові дні завжди були високосвятковими. Однак по-різному. День народження Тараса був урочисто світлосяйним. А день, коли він пішов з життя, - пекуче-жалобним. І чи можу забути, як відзначали ці дні за радянського режиму. А за моє довголітнє життя їх було багато. Проте всі вони чомусь були схожими. І коли згадати їх і замислитися, тогочасні “Шевченкові дні” були (саме так!) формально-фарисейські. А то й цинічно образливі (газ. “Слово Просвіти”, березень 2000, с. 3); А чиновник міністерства повинен володіти державною мовою, незалежно від того, чи він великорос, чи великохохол (газ. “Українське слово”, 10.06, 1999, с. 10).* Певну роль у процесах сприйняття okazіоналізмів, на нашу думку, відіграють фонові знання читачів, слухачів і глядачів, їхня мовна компетенція. Варто акцентувати, що більшість таких okazіональних композитів утворено внаслідок активно дії аналогії й асоціацій у процесах деривації. Напр.: *цінопод, голепад* (пор.: *снігопад, листопад*); *гречкоїд* (пор.: *м'ясоїд*); *Моворосійськ* (пор.: *Новоросійськ*); *власноніж* (пор.: *власноруч*) та ін.: *Справжній голепад стався у двадцять третьому турі чемпіонату України з футболу (Телебачення, 05.04, 2011, о 8.07, телеканал «Футбол»).* Помічено, що продуктивними складниками у творенні okazіоналізмів виступають такі, як: **слов-, -люб, -їд, -пад, висок-, світ-, -жер, свят-, тіло-** тощо (*словоцид, слововилив, словообіг, словозбір; котолуб, словолюб, людолуб, душолуб; булочкоїд, карбідоїд, гранітоїд; клінопод, грошепад, хатопад; високосвятковий, високостильний, високочинівний; світолуб, світолюб; україножер, рекламожер, свято творення, тіловіднімання, тілододавання*).

В аналізований період кількісно дещо більшу групу (порівняно з попередньою) становлять композити-okazіоналізми, утворені **основоскладанням із суфіксацією**: *землетрудич, грошописець “фальшивомонетник”, злотерпіння, народожерство, душеприкладство, модопереслідувач, нафтохалявник* та ін. Вони більш об'ємно номінують реалію або поняття, надаючи їм відчутного емоційно-експресивного забарвлення, у певному контексті: *Криміналістична література переповнена фактами про грошописців і про те, що деякі жадібні й несумлінні охоронці зон використовували цей кримінальний талант у своїх корисливих цілях (газ. “Київські відомості”, 06.01, 2000, с. 6).* Нерідко такі одиниці утворено за аналогією й завдяки асоціативному мисленню. Пор.: *грошописець – іконописець, драконоборець – змієборець* тощо. За нашими спостереженнями

аналізовані слова здебільшого постали на основі: 1) об'єктної синтаксичної конструкції, до складу якої входить опорне дієслово недоконаного виду із залежним іменником, найчастіше без прийменника + суфікс **-ець**: *нести/носити свято – святоносець, нести/носити імідж – імідженосець, зневажати Україну (і все українське) – українозневажець* та ін.; 2) атрибутивної синтаксичної конструкції, до складу якої входить опорний іменник із залежним прикметником + суфікс **-ець**: *народний автомобіль – народноавтомобілець* “працівник автоконцерну “Фольксваген”, “Наша Україна” – нашоукраїнець тощо. До речі, остання одиниця виникла ще й завдяки калькуванню, оскільки німецьке слово “Фольксваген” перекладається *народний автомобіль*. Характерно, що досить активними компонентами у творенні складносуфіксальних оказіоналізмів виступають такі, як: **нос-**, **україн-**, **нов-** та ін. (*мандатносець, значконосець, святоносець, імідженосець; україноцентризм, молодоукраїнець, нашоукраїнець, українозневажець; новохвилівець, новорухівець, новоканалець*). Лише в певному контексті такі утворення «грають усіма своїми гранями», краще сприймаються читачами, слухачами та глядачами, пор.: *Ситуація сьогодні така, що їх, **українозневажців**, влада чує краще, ніж українських патріотів* (Укр. радіо, 11.12, 1998, о 9.34); *А що вже казати про росіян, коли у них шовінізм – то більш агресивна і жорстока, ніж нацизм, та ще й хитра форма **народожерства** – ще з часів Московського князівства, що існувало під патронатом Золотої Орди, став основою виховання, моралі і "партнерства" з сусідами* (“Народна газета”, 20.04-26.04, 2000, с. 5).

Цікаво, що серед аналізованих одиниць трапляються також і синонімічні утворення. Так, на позначення “народного депутата Верховної Ради України та інших рад” функціонують оказіоналізми, на зразок: *верховнорадівець, значконосець, мандатносець, білетносець, кнопкодав*. Крім оказіоналізму *верховнорадівець*, усі інші містять негативну оцінну семантику з відтінком іронії: *Як бачимо, вульгарний криміналітет, той, що був з татуванням і певним жаргоном, переходить під знамена "**значконосців**" різних рівнів, починаючи від районних рад...* (“Народна газета”, 15.03, 1997); *Волаючи про соціальний захист малозабезпечених, **мандатносоці** захистили передусім себе, встановивши собі високу платню та всілякі пільги і відгородившись від відповідальності перед Законом депутатською недоторканістю* (газ. “Вечірній Київ”, 19.09, 95); *Другий секретар обкому коцюбиної партії переконує виборців, що в нинішній Верховній Раді майже нема “справжніх” комуністів, самі лише “запроданці, **білетносоці**”, які два роки тому здали свою партію ні за цанову душу, а оці, легалізовані – такі справжні* (“Народна газета”, №10(141), 1994, с. 4).

Надзвичайно продуктивним способом в аналізовану добу в словотворення названих вище одиниць виступає **абревіація**. Істотно домінують складноскорочення, утворені внаслідок поєднання усіченого слова-означення та повного слова-означуваного. Помічено, що початковими скороченими компонентами прикметникового походження найчастіше

виступають запозичені лексеми-морфеми, що поєднуються також здебільшого із неукраїнськими, а рідше – із питомими основами. Серед останніх найбільш інтенсивністю характеризується компонент **теле-** (від телевізійний): *телебруд, телеградусник, теленю, теледженгельменство, телемотлох, телешедевр, телеін'єкція, телеміленіум* тощо. Цілком логічно, що саме контекст сприяє кращому розумінню і призначенню таких okazіоналізмів, напр.: *Сьогодні юні душі щедро „засіюються” чужим телебрудом, різною „чорнухою”, бур'янами та пустоцвітом* (газ. "Шлях перемоги", 28.04.99, с. 7); *Через наші телеекрани, не стукаючи в двері, в наші квартири ввірвався увесь телемотлох із затхлих смітників вільного світу.* (газ. "Літературна Україна", 02.06, 1994, с. 2; *Інколи саме на Євробаченні раз на рік і почуєш пристойні голоси. І відпочинеши від цілодобової проплаченої фанери у вітчизняній каламутній телеканалізації* (газ. "Дзеркало тижня", 17-23.03, 2007). Також високою продуктивністю відзначаються скорочені лексеми-морфеми, на зразок: **порно-** (від порнографічний): *порнолох, порнохобі, порнодиво, порнокорова, порнозло, порношедевр* тощо (напр.: *Чи минає порнохобі безслідно, після таких одкровень судити вам, шановні читачі* (УМ, 23.01.99, с. 7; *Американський режисер зняв в угорській столиці порношедевр під назвою “Будасекс”* (КВ, 01.08.1997, с. 24); **євро-** (від європейський): *єврофіаско, євроскептицизм, євронадія, євроокуляри, євроромантик* та ін. (напр.: *Ганебний провал у євросустрічах з „Аланією”, нехтування інтересами національної команди, огульні звинувачення гравців у всіх можливих гріхах – усе це слова, а м'ячі, забиті в чужі ворота. „Забалакати” єврофіаско можливо, та в таблицях за будь-яких умов у графі „головні матчі сезону” значитиметься прикре 2:6* (газ. "Вечірній Київ", 09.01, 1998, с. 16); **Євроскептицизм і євронадії** (заголовок статті) (газ. "Україна молода, 25.09.03); **парт-** (від партійний): *партфеміда, партнамісник, партбанда, партмафія, партсатрап, партолігарх* тощо (напр.: *Після того, як я написав і прочитав у вас “Бабин Яр”, київська партмафія уgliedла в мені ворога номер один.* www.kreschatic.kiev.ua · 54 КБ); **політ-** (від політичний): *політгвалтування, політпарнас, політбілизна, пліткорупція* та ін. (напр.: *Ювілей політбандитизму в Східній Європі* (заголовок статті) (газ. "Дзеркало тижня", 15-21.12, 2007); **мульти-** (від мультиплікаційний): *мультабетка, мультипарад, мультимагнат, Мультифеєрверк* (назва телепередачі) (напр.: 8.15. **Мультифеєрверк:** “*Пригоди Вуді та його друзів*”, “*Рожева пантера*” (газ. "День", 03.10, 1997, с. 16). Меншою продуктивністю в okazіональному словотворенні іменників характеризуються скорочені компоненти **інтер-** (від інтернаціональний): *інтершлюха, інтерлайка, інтербезбатченки* тощо (напр.: *Чи ж, згадаймо, Чернеча Гора. Вічні Тарасові очі й вічна його душа випросили вже на тому світі у Господа отой милій, омріяний шматочок рідної України, “щоб... і Дніпро, і кручі”, щоб уже звідтіля милуватися любовою красою, то ж на тобі, Тарасе, – навпроти розкидати скверноту: труби, бетон, хаос, інтерлайку “і прочая, і прочая”... Промзону!* (газ. "Літературна Україна", 16.05, 1991, с. 1); **енерго-** (від енергетичний):

енергоекзекуція, енергоголод, енергосвиня та ін. (напр.: **Енергоголод** “дістав” ... (заголовок) (газ. “Україна молода, 04.12, 1999, с. 2); **спец-** (від спеціальний):: **спецдівка, спецкорито, спецгадючник** тощо (напр.: *Минуле для них було й справді світлим, бо їх обслуговували окремо від усіх смертних – для них були окремі спецмагазини, спецлікарні, спецпайки та спецдівки, закриті зони для полювання, рибної ловлі та просто для пиятик (відпочинку). Крім того, ще всякі підношення та підвоження усього чого тільки душа забажає* (газ. “Шлях перемоги”, 28.04.99, с. 3); **поп-** (від популярний): **поп-ікона, поп-цукерка, поп-спалах** та ін. (напр.: *Цей серіал підготував американців до ненажерливих вісімдесятих років, вималювавши **поп-ікону** техаського нафтовика, який впевнений, що справа не в тому, скільки ти можеш одержати, справа в тому, скільки ти можеш “відиматати”* (газ. “Україна молода, 15.07, 1991, с. 11). Зафіксовано поодинокі утворення, що виникли завдяки аналізованому способу деривації за допомогою нерегулярних аброморфем **етно-** (*етнофан, етнокозаки*), **авто-** (*автодикун*), **комун-** (*комунрай*), **інформ-** (*інформкілерство*) тощо. На жаль, нами не засвідчено прикладів абрєвіатурних okazіоналізмів-іменників із першим усіченим питомо українським компонентом, на зразок **держ-** (від державний), **укр-** (від український), **голов-** (від головний). Варто зауважити, що названі аброморфеми є продуктивними у процесі творення нормативних українських слів, особливо починаючи з 90-х рр.. ХХ ст. [3, с. 156]

Зібраний нами фактичний матеріал і праці лінгвістів дають всі підстави твердити про інтенсифікацію творення в українській мові розглядуваного часового зрізу складних okazіоналізмів-іменників способом **зрощення**. Такі одиниці виникають переважно на основі двох запозичених (*радіоспікер, кіношок, фотосафарі*), нерідко – запозичених і питомих (*радіобрехун, кінотато*), а іноді двох власне українських (*добросій*) лексем. Зрощення буває як чистим (*кінопіріг, бундесоптимізм*), так і поєднаним із суфіксацією, тобто зрощеннево-суфіксальний спосіб (*моя-хата-скрайність, самсобіпанство*).

На відміну від попередніх етапів розвитку української мови, зокрема радянським періодом, нині високої продуктивності у словоскладанні аналізованих одиниць набули препозитивні іншомовні компоненти **кіно-** (*кінорабство, кіноліга, кіновотчина, кінохалва, кінопобачення*), **відео-** (*відеопобачення, відеогарнір, відеоголод, відеожарт, відеокоробейник*), **радіо-** (*радіобрехня, радіолох, радіобруд, радіобос*), **фото-** (*фотожарти, фотоскандал, фотобрехун*), **аудіо-** (*аудіогарнір, аудіпервісток,*

аудіопослання) та ін. Більш переконливо такі утворення виглядають у певних дискурсах ЗМІ: *Рейтинг "упізнавання" у кінотата* Миколи Гринька завжди був високий (газ. "Дзеркало тижня", 08-14.07, 2006); *Партизанська підпільна преса виконувала бойове завдання – розвінчувала в очах людей облудну писанину і радіобрехню* геббельсівської пропаганди (thered.net.ru · 21 КБ); *І Пилип'юк зворушує, навіює, хвилює... а іноді наводить на думку, що то не віндобирав світлину до рубаїв, а рубаї народились завдяки існуванню світлини. Власне так, як це було в "Живиці", коли його фотометафори* надихнули поета на низку цікавих новел (газ. "За вільну Україну", 04.08, 2000, с. 7).

У мовній практиці ЗМІ кінця ХХ – початку ХХІ ст. помічено поступове кількісне зростання авторських іменників-інновацій, утворених **юкстапозицією**: *держави-фатхівці, рок-урок, тато-школа, бізнес-корсари, жінка-епоха, країна-оксюморон, наблік-рилейшинз-оборудка, людина-гол* та ін. Пор. у контексті: *Німецьке суспільство дуже швидко «перетравило», якщо можна так висловитися, партій-одноденки, залишивши у політичному обігу лише основні, які справді можуть називатися народними* (газ. "Шлях перемоги", 17.05, 2000). Матеріал засвідчує, що особливо продуктивними в цих складних словах виступають компоненти інтернаціонального характеру **ерзац-**, **медіа-**, **шоу-**, **стриптиз-** та ін. (*ерзад-думка, ерзац-українство, ерзац-месія, медіа-терор, медіа-кохання, шоу-оргія, Шуфрич-шоу, стриптиз-меню*). Напр.: *Серед вимог опозиції – оголошення другого туру виборів, «припинення медіа-терору» та надання прямого ефіру* (www.4post.com.ua · 44 КБ).

Привертає увагу в текстах сучасних ЗМІ активізація деривації okazіональних номінацій ускладненої структури, які зрідка зустрічалися в творах українських письменників 20-х – 30-х рр. ХХ ст. [1, с. 107]. На нашу думку, це зумовлено як певною традицією, що відроджується й інтенсифікується, так і відчутним впливом словотвірної системи англійської мови – засобу міжнародного спілкування (пор.: *oven-to-table* “універсальний (про посуд)” [2, с. 308], *flavour-of-the-month* “те, що вважається дуже модним або популярним на цей час” [2, с. 128]). У досліджувану добу в мові мас-медіа засвідчено немало прикладів перетворення сполучень слів (вільних і фразеологічних) в окреме слово, тобто своєрідної лексалізації: *гавкавник-рупор-брехунець-трубадурник, “Не-вір-мені-інвест”, ШоПопалоШоу, хіп-*

хон-дівчина тощо. Ці та інші багатолексемні одиниці засвідчують тенденцію до розвитку аналітизму в українському словотворенні, до інтернаціоналізації його складу, до економності, сконденсованості та експресивізації, пор.: *Не вийшло, добродії-пани-“кучмовози”! Севастопольські профспілки ... перестали бути слухняними маріонетками в руках влади ... (газ. "Товариш", №26, червень, 1999); Дану справу за всіма ознаками можна назвати взірцем, класикою жанру. Не випадково у прес-службі Генеральної прокуратури України зізнались, що такого механізму фінансової піраміди у нашій країні ще не було. Уявіть: 50 тисяч дорослих, дієздатних осіб, навчених Ощадбанком СРСР, пенсійними і страховими фондами, «МММ»-ізованих і ваучеризованих, добровільно віддають останні копійки черговому «Не-вір-мені-інвесту» (газ. "Українське слово", 05.08, 1999, с. 10).* Хоч названі вище утворення, як нам видається, характеризуються певною штучністю і незвичністю.

В останні два десятиріччя в українській мові засвідчено поступове зростання продуктивності нового способу словотворення – **телескопії**, що посідає проміжне місце між словоскладанням й аббревіацією. Суть його полягає в тому, що нова одиниця виникає внаслідок злиття повної основи одного твірного слова з усіченою основою іншого або поєднанням двох усічених основ вихідних лексем, пов'язаних сурядним зв'язком. Активізація аналізованого способу словотворення в українській мові означеної доби зумовлена, на нашу думку, впливом англійської мови й певними позитивними властивостями телескопізмів як засобів номінації – компактністю й цільністю оформлення, виразністю і мотивуванням, зокрема яскравістю їхньої внутрішньої форми. Серед оказіональних утворень нами виявлено такі досить неординарні номени: *чудомобіль* (*чудо* + *автомобіль*), *французомобіль* (*француз* + *автомобіль*), *лукашисти* (*Лукашенко* + *фашисти*), *словелас* (*слово* + *ловелас*), *гендлерал* (*гендель* + *генерал*), *ментант* (*мент* + *мутант*), *берешиголь* (*краплі Береша* + *алкоголь*), *гопакедія* (*гопак* + *комедія*). У мові сучасних мас-медіа виконують номінативну, образну, емотивну й експресивну функції: *Юрій Покальчук, голова Асоціації українських письменників, літературний словелас, що вже чверть віку пре д'горі кволого візка свого обнадійливого обдарування, заходився друкувати у часописі „Лель” опус під назвою „З других рук” (газ. "Вечірній Київ", 06.05, 1997, с. 13). Поезія (Вас. Еллан) часів романтичного революційного піднесення, публіциста й сатира (В.Блакитний) останніх років життя – на варті українського слова, розбудови української культури*

– без “*гопакедії*”, *принижуючого хуторянства* (газ. “Українське слово”, 27.05, 1999, с. 14).

Відомо, що оніми в мові ЗМІ функціонують досить активно, особливо прізвиська, імена, прізвиська відомих політиків, керівників високого рангу, бізнесменів як українського, так і світового рівня, топонімів та ін. Саме на їх основі кмітливі журналісти, автори статей, виступів, дописувачі, гумористи, а то й просто вихідці з народну останнім часом любляють утворювати різноманітні й переважно неординарні *оказіоналізми* з метою жарту, іронії, висміяння, розвінчання, впливу, рідше для вихваляння чи патетики тощо: *кравчуко-кучми*, *Санта-Кучма*, *кучморереформа*, *путінюгенд*, *Льоня-Космос*, *ющенколюб*, *януковичолюбєць*, *обамогаволови*, *обамо-зомбі*, *відеоАлсу*, *ЄвроРуслана*, *Брежучма* (від *Брежнєв* + *Кучма*), *Ленініжжєя* (від *Ленін* + *Запоріжжєя*). Напр.: *Схід не потерпить більше ющенко-тягнибоківщини*, а *Захід януковичо-вітренківщини* (*koval-rusyn.narod.ru* · 117 КБ).

Фактичний матеріал засвідчує, що *другу групу* складних іменників-оказіоналізмів формують одиниці, *деривовані комбінованим способом*, тобто поєднанням кількох способів [4, с. 166]. Названа група охоплює невелике число авторських утворень. Проте вони характеризуються значною *своєрідністю*, *неординарністю* та *новизною*, а тому в текстах ЗМІ створюють значний *стильовий* і ще *більший стилістичний ефект*. Так, наприклад, слова *жовтєняпіонерокомсомолец* і *депутат-кнопкодав* утворено поєднанням словоскладання із *основоскладанням*, а *олігархокнопкодав* – *подвійним основоскладанням*. Пор. у контексті: *Адже на обрання нової команди із 450-ти олігархо-кнопкодавів планується витратити до 500 мільйонів бюджетних гривень* (*www.33channel.vinnitsa.com* · 11 КБ).

В останні два десятиліття помічено *поступове зростання чисельності гібридних композитів*, одним із складників яких виступає *варваризм* або *екзотизм*. Останні засвідчено як в *іншомовному написанні* (*VIP-інтер’єр*, *web-лох*, *пєукраїнець*, *пєу-романтик*), так і в *українській транслітерації* (*ньюзаїзд*, *ньюукраїнець*, *нью-вітренки*, *Янукович-баши*), пор.: *Саме в цей день [30 червня] 10 років тому у маленькому містечку Новояворівськ, що на Львівщині, четверо панк-рокєрів ... створили гурт, стиль якого вони самі визначили як пєу-романтик* (газ. “Україна молода”, 06.07, 99, с. 4); ... *давайте поговоримо детальніше про "Злагоду". Незважаючи на хороші ідеї та принципи, закладені в основу ідеології об’єднання, його охрестили нью-заїздом партійно-господарського активу і відверто прокучмівським* (газ. “Україна і світ сьогодні”, 18-24.06, 1999, с. 4). *Нью-вітренки* (заголовок) (*журнал “Політика і культура”, 22.08-4.09.03*). Звичайно, варто було б *дотримуватися української транслітерації* таких *лексем-новотворів*. Очевидно, автори таких *оказіоналізмів* *розраховують на зростання інтелектуального рівня сучасного сприймача інформації*, зокрема на його *володіння іноземними мовами*, *належні фонові знання* тощо.

Семантична компактність проаналізованих вище складних одиниць забезпечує виконання не лише номінативної, а й нерідко – експресивно-оцінної, характерологічної функції, що *надзвичайно важливо для мови*

підстилю ЗМІ. Стилiстична маркованiсть складних слiв iстотно зростає, якщо цiлеспрямовано поєднано рiзні за семантикою, стильовою належнiстю i структурою складники: *арттусовка*, *медiа-понти*, *кiнохалтура*, *нафтохалаявник*, *фотобрехун* тощо. *Головне, що мене не можна назвати фотобрехуном: фотографiя – доказ реальний* (газ. "День", 03.10.1997, с. 6); *Михайло Рашковецький – куратор художнiх акцiй за покликанням. Почувши таке визначення, впевнена, багато хто з наближених або тих, що входять в арттусовку, недобре посмiхнуться. Головне – творець, адмiнiстративнi ж зусилля критика, який готує виставку чи акцiю, уявляються чимось малоцiкавим i навiть надокучливим* (газ. "День", 27.08.99, с. 18). Характерною особливiстю частини новотворiв є те, що iхнi значення неможливо вивести iз семантики твiрних основ та з формули iх поєднання. Нерiдко такi одиницi мотивованi вторинним, фразеологiчним або переносним контекстуальним значенням: *квiткоангел*, *великопрання*, *фактоiд*. Повнiстю зрозумiти iхнє значення можна лише в контекстi: *Найперший євром'яч Ребров забив 29 вересня 1993 року славнозвiсному Субiсаретi на не менш знаному каталонському «Ноу Камп» у своєму четвертому єврокубковому матчi* (газ. "Молодь України", 14.03, 2000, с. 4); *Змагання за „нафтоРябу”* (газ. "Україна молода", 10.07.03 – стаття про Маріупольський НПЗ як курочку, яка несе золоті яйця). Названі вище та інші одиниці здебільшого не стають надбанням загальномовного словника, залишаються оказіональними утвореннями, основне призначення яких – вiдтворити певний образ, ситуацiю, поняття, явище, а водночас пожвавити виклад i вплинути на читача або слухача.

Фактичний матерiал переконливо засвiдчив, що iстотно переважають негативнооцiннi складнi утворення (*українохульник*, *суржик-сусанiн*, *лохошукач*) над позитивно маркованими (*телешедєвр*) та нейтральними (*новорухiвець*). У вiдсотковому спiввiдношеннi це виглядає приблизно так: 65% – 30% – 5%.

Заслуговує на увагу питання, у яких жанрах сучасних українських мас-медiа найчастiше творяться й функцiонують оказіоналiзми-композици? Виявлено, що особливо активно такi одиницi побутують у: а) заголовках, лiдах газет i журналiв, назвах теле- i радіопередач, програм тощо: *Через поле, через гай ходить хлопчик Вогнеград* (заголовок статтi, "Україна молода", 14.07, 1999, с. 6); *Країна Тiмославiя* (заголовок статтi, "Україна молода", 25.05.2005); *Вертолiт-«водожер»* (заголовок статтi, "Україна молода", 10.06, 2005, с. 3); *Невсипує телеоко* (заголовок статтi, "Столиця", 14-20.12, 2001, с. 28); *ПОЛIТПАРНАС* (лiд, "Україна молода", 04.01, 2003, с.10), *"Цифросвiт"* (назва телепередачi); *"Вусолапохвiст"* (назва телепередачi на СТБ); *"Вiдеолюх"* (назва музичної передачi); б) у гумористично-сатиричному дискурсi: *Голопунiя, Берешголь, Моворосiйськ* (Напр.: *Мiй країна Голопунiя живе добре! Пише Вам зять Омумбо Бонiсiмо Мутак голопуненко з Африки* (Укр. радіо, 21.04, 2004, о 9.12); *майновий здертифiкат* (журнал "Перець", №8, 2001); в) дитячих газетах, журналах, передачах, мультфiльмах: *драконоборець*, *запахобачення*, *радіоерик*,

дуркобол, телепузик (Напр.: – *Що ти робиш? – Винаходжу дуркобол* (Телебачення, ICTV, 17.02, 2002, о 17.46, із мультфільму); – *Ми не миші, а радіоерики!* (Укр. радіо, 13.09, 2003, о 9.07, із дитячої передачі); г) мові реклами: *осінній цінопад, Lanosарифметика! Три місяці без першого внеску* та ін.

Досліджено, що серед аналізованих утворень переважають іменники на позначення осіб, меншу групу становлять номінації абстрактних понять або процесів, рідше фіксуємо назви конкретних предметів.

Отже, іменникові оказіоналізми-композиції в мові сучасних ЗМІ розкривають невичерпні системні й асистемні можливості українського словотвору, виражально-зображальні інтенції мови. Надалі також варто глибше простудіювати такі одиниці в слов'янських мовах у порівняльному аспекті.

Література:

1. Вокальчук Г.М. Словотворчість українських поетів ХХ століття / Г.М. Вокальчук: [монографія]. – Острого: Національний університет “Острозька академія”, 2008. – 536 с.; 2. Зацний Ю.А. Неологізми англійської мови 80–90 років ХХ століття / Ю.А. Зацний. – Запоріжжя: РА “Тандем-У” – 1997. – 396 с.; 3. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О.А. Стишов: [монографія]. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.; 4. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови. – Ч. I. / В.А. Чабаненко. – Запоріжжя: ЗДУ, 1993. – 216 с.